

מכון ירושלים לחקר ישראל

**השכונות הערביות במזרח-ירושלים
מחקר תשתית והערכה
צור-באהר ואום-טובא**

יצחק רייטר, מוחמד נכאל, ישראל קמחי, ליאור להרס

Friedrich Naumann
STIFTUNG FÜR DIE FREIHEIT

פרסום זה רואה אור בסיוע קרן פרידריך נאומן לקיום החרויות, סניף ירושלים

This publication was made possible through funding by
Friedrich Naumann Foundation for Liberty, Jerusalem Office

2014

מחקרי מכון ירושלים לחקר ישראל מס' 439

השכונות הערביות במזרח-ירושלים – מחקר תשתית והערכה

צור-באהר ואום-טובא

The Arab Neighborhoods of East Jerusalem — Research and Evaluation

Sur Bahir & Umm Tuba

חלק מתמונות השער באדיבות אליעזר יערי

© 2014, מכון ירושלים לחקר ישראל

בית חי אלישר

רח' רד"ק 20, ירושלים 9218604

<http://www.jiis.org>

<http://www.jiis.org.il>

E-mail: machon@jiis.org.il

תוכן העניינים

הקדמה: 'מיזם מזרח-ירושלים' – מחקר על השכונות הערביות

5..... במזרח-ירושלים

צור-באהר ואום-טובא

1. פרופיל כללי והיסטוריה..... 7

7..... פרופיל כללי

7..... מיקום וטופוגרפיה

7..... מקור שם השכונה

8..... היסטוריה

2. קרקע ומתאר פיזי..... 10

10..... אדמות

11..... שכונות-משנה

11..... אתרי עתיקות ומורשת

3. אוכלוסייה וחברה..... 13

13..... גודל האוכלוסייה

13..... מבנה הגילים

13..... דיור

15..... השכלה

15..... מבנה חברתי

16..... מנהיגות ואישים בולטים

4. מוסדות ומנהל קהילתי..... 17

17..... מנהל קהילתי

18..... מוסדות וארגונים

5. בנייה ותשתית..... 20

20..... תכנון ובנייה

22..... מים

22.....	ביוב
23.....	כבישים ומדרכות
23.....	ניקוז
24.....	חשמל
24.....	תקשורת ודואר
24.....	תאורת רחוב
25.....	גנים ציבוריים
25.....	מתקני ספורט

26..... שירותים .6

26.....	חינוך
28.....	תרבות ופנאי
29.....	רווחה
29.....	בריאות
30.....	דת
31.....	תחבורה

32..... כלכלה .7

32.....	תעסוקה ורמת חיים
33.....	עסקים
34.....	מלונאות ותיירות
34.....	זיקות כלכליות

35..... בעיות וצרכים .8

40..... תמונות .9

הקדמה:

'מיזם מזרח-ירושלים' – מחקר על השכונות הערביות במזרח-ירושלים

השכונות הערביות במזרח-ירושלים הן במידה רבה Terra incognita (ארץ לא נודעת) לציבור הרחב ולרשויות השלטון בישראל. זאת למרות העובדה שירושלים ניצבת במוקד הסכסוך האזורי והצדדים הישירים לסכסוך, כמו גם הקהילה הבינלאומית, נדרשים להכיר את המצב בטרם יגבשו מדיניות הן לטווח הארוך והן להמשך החיים בעיר.

מחקר זה, על השכונות הערביות במזרח-ירושלים, נועד להשלים את החסר ולענות על החסר הקיים בנתונים לגבי מערכות התשתית והשירותים וכן לגבי התשתית האנושית והחברתית. הידע שמיזם זה מספק, יאפשר לרשויות, לחברה האזרחית ולגורמים השונים לארגן מערכת-חיים עירונית לתועלת כל הצדדים, עד ליום שבו ניתן יהיה להגיע להסכם מדיני.

המידע אשר נאסף על-ידי הרשויות השונות, כמו הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, עיריית ירושלים והמוסד לביטוח לאומי, הוא חלקי בלבד. במקרים רבים הוא אינו נאגר או מעובד ביחס לכלל התושבים הערבים במזרח-ירושלים ובמקרים בהם הוא נאגר ברמת המקרו, הוא אינו מפולח על פי שכונות. היעדר הידע המאורגן מביא לכך שקובעי המדיניות אינם יכולים להתוות אסטרטגיות בשלוש רמות: חברתית-כלכלית, מוניציפלית ומדינית, שיביאו בחשבון את הרצון, הצרכים והזיקות השונות של התושבים הפלסטינים. תוצאה נוספת של חוסר הידע ופרסומו היא שבכירי העירייה ועובדי ציבור ברמה המקומית והארצית אינם מבקרים מספיק בשכונות הערביות והציבור הרחב מדיר את רגליו מהן (למעט חלקים מסוימים של העיר העתיקה).

'מיזם מזרח-ירושלים' של מכון ירושלים לחקר ישראל, מבקש להשלים את המידע החסר הן ברמת השכונה והן ברמת המכלול ולהשיג את המטרות הבאות:

א. לחשוף את המאפיינים החברתיים ואת התשתית החברתית, הכלכלית, הקהילתית והפוליטית של האוכלוסייה;

ב. לאתר את צורכי האוכלוסייה, ברמה המקומית וברמה הכלל-מוניציפלית ואת הבעיות המקשות על חיי התושבים;

ג. להניח תשתית-ידע שתאפשר למומחים אחרים לבצע מחקרים משלהם ולאתר סוגיות למחקרי-המשך;

ד. לאבחן את המצב הקיים במזרח העיר על שכונותיה הערביות ולגבש אינדיקטורים סוציו-אקונומיים ואורבניים שיוכלו לשמש למדיניות-פיתוח ולצמצום הפערים בין השכונות.

שיטת המחקר מבוססת על שילוב בין מחקר כמותי למחקר איכותני ועל עבודת שדה וראיונות-עומק בצירוף שימוש במאגרי המידע הקיימים ברשויות הממשל, במכוני המחקר ובחברות המספקות שירותים ציבוריים.

היחידה הבסיסית שאליה בחרנו להתייחס היא השכונה. רוב שכונות מזרח העיר הערביות היו כפרים שסופחו לתחום המוניציפלי לאחר 1967. במשך השנים הן נארגו שתי וערב עם הרצף האורבני של העיר, אך שמרו על זהותן החברתית הייחודית.¹

דו"ח זה עוסק בשכונות צור-באהר ואום-טובא.

¹ השכונות הערביות במזרח ירושלים: במרכז – העיר העתיקה (על רובעיה ושכונת באב חוטה) באב אל-זאהרה, ואדי ג'וז, שיחי ג'ראח, אבו תור הערבית, א-טור (כולל יחידת משנה א-סוואנה), סילוואן, עיסאווייה; בצפון – שועפאט, בית חנינא, בדרום – צור-באהר (כולל יחידות משנה אום-טובא ואום-ליסון) בית צפאפא (כולל יחידת המשנה שרפאת), סואחרה אל-עירבייה, גיבל מוכבר, ראס אל-עמוד. והשכונות שנתרו מעבר לגדר הביטחון: כפר עקב ומחנה הפליטים שועפאט.

צור-באהר ואום-טובא

1. פרופיל כללי והיסטוריה

פרופיל כללי

צור-באהר היא שכונה שהיתה כפר בדרום-מזרח-ירושלים. צור-באהר לא היתה חלק מירושלים בתקופה הירדנית, אך לאחר 1967 היא סופחה לגבולה המוניציפלי של העיר. שטח השכונה כ-9,000 דונם, כולל אום-טובא ואום-ליסון ובשטח זה מתגוררים כ-18 אלף תושבים מוסלמים.

מיקום וטופוגרפיה

צור-באהר נמצאת כשישה ק"מ מדרום לעיר העתיקה. היא גובלת במערב עם קיבוץ רמת-רחל ובדרום עם שכונת הר-חומה ('חומת-שמואל'). ממזרח לה – גיבל-מופבר ומצפון – תלפיות-מזרח ('ארמון הנציב').

מקור שם השכונה

פירוש השם צור-באהר בערבית הוא 'חומה אדירה', אך שם זה משמר כנראה שם קדום (יישוב נאוליתי בשם 'צרעי'). על פי גרסה אחרת הוא נקרא על שם קדוש נוצרי ('צורבא') שאירח צליינים בדרכם מירושלים לבית-לחם, ואולי על שם 'סוד אדיר' (ציר-באהר) שכן, על פי אחת המסורות, החליפה עומר ב' אל-חיטאב, שכבש את ירושלים מדרום, קיים בו פגישה סודית עם המצביא עמר ב' אל-עאץ כדי לטכס עצה כיצד לפרוץ אל העיר. בתקופת ממלכת-ירושלים הצלבנית נקרא הכפר Sarbael.

היסטוריה

בצור-באהר ישנם שרידים ארכיאולוגיים מהתיישבות קדומה. אזכור ראשון של כפר בשם זה מופיע במפקד העות'מאני משנת 1596, בו נמנו במקום 29 ראשי משפחות שעסקו בחקלאות ובגידול צאן.²

בתקופה העות'מאנית השתייך הכפר לנאחיית (נפת) אל ואדיה בסנגיק (מחוז) ירושלים. זו היתה נאחיה גדולה שהשתרעה מזרחית לירושלים. בן-אריה (1985) טוען כי השם המדויק היה צור-באהל. על פי טובלר (1854) היו תושבי הכפר מוסלמים שעסקו בחקלאות ובגידול בקר.³

בשנות ה-20 של המאה ה-20 הקים שבט העבידייה מבני-קבע באום-ליסון ובשטחים סמוכים וכך התפתחו קשרים בינו לבין תושבי בית-לחם והכפרים הסמוכים.⁴ כמו כן הוקם בשנים אלו הקיבוץ רמת-רחל על אדמות שנרכשו מתושבי הכפר. חלק מהאדמות החקלאיות של הכפר לא נכללו בשטח ירושלים המורחבת, אחרי 1967. במשך השנים התפתח הכפר בעיקר לכיוון מזרח, ורבים מבתי נבנו בשטח שמחוץ לגבול המוניציפאלי של ירושלים כפי שנקבע ב-1967 – ביניהם בשכונת ואדי-חומוס, שנמצאת בתוך צור-באהר. צור-באהר התרחבה דרומה והגיעה עד אום-טובא – גם היא אחת משכונותיה הערביות של ירושלים.

הכפר צור-באהר השתתף במלחמה נגד היישוב היהודי בתקופת המנדט ובמלחמת 1948 (קרבות רמת-רחל). אחד מאנשי הכפר (מחמוד אחמד עלי עטון) נהרג ב-1956 בפעולת התגמול הישראלית נגד משטרת חוסאן ונחשב 'שהיד קרב חוסאן'. חלל אחר מאנשי הכפר הוא פאיז מחמוד חמדאן אל-בכיראת (2006), שהיה קצין בצבא ירדן ומצא את מותו בפעולת צה"ל באל-סלט שבירדן. מחמד בכיראת מזכיר תשעה חללים מתקופת המנדט, 28 ממלחמת 1948, שישה מפעולות לוחמה ב-1956 ו-19 מן התקופה שמאז 1967.

שחאדה חמדאן אל-בכיראת היה המוכתר הראשון של צור-באהר. השני היה חאגי מחמד אברהים מוצטפא והשלישי – חאגי חסין עמירה. ב-1963 הקימה ירדן את המועצה הראשונה של הכפר, בראשה עמד שיחי' עבד אל-כרים אל-אטרש והיו בה 12 חברי מועצה מכל המשפחות. אל-אטרש (יליד 1931) היה ראש תנועת האחים המוסלמים בכפר

² S. E. Cohen, *The Politics of Planting* (Chicago: University of Chicago Press, 1993), pp. 134-135.

³ בן-אריה, 'סנגיק ירושלים בשנות השבעים של המאה הייט', *קתדרה* 36 (תשמ"ה), עמ' 79-82.

⁴ ר. קרקומ. אורן-נורדהיים, *ירושלים וסביבותיה – רבעים, שכונות וכפרים, 1800-1948* (ירושלים: אקדמון, 1995), עמ' 339.

ואימאם מסגד אל-עומרי. עם הקמת המועצה חובר הכפר לרשת החשמל והמים של ירדן והמלך חוסיין ביקר במקום בשנת 1965. בעת כהונת המועצה הראשונה, שנמשכה עד 1967, הוקם בכפר המסגד הגדול. ביוני 1967 הרחיבה ישראל את גבולות ירושלים כך שיכללו גם את צור-באהר. המועצה הכפרית התפרקה, אך עיריית ירושלים נעזרה בראשי המשפחות כדי להמשיך ולנהל את הכפר כאחת משכונות ירושלים.

לפי מפקד של שלטונות המנדט משנת 1922, התגוררו אז בצור-באהר ובאום-טובא 993 תושבים. במפקד שנערך ב-1931 נטען כי במקום מתגוררים 1,529 תושבים. בשנת 1945 עלה מספר התושבים ל-2,450. על פי הנתונים כל התושבים היו מוסלמים.⁵ מכמד בכירת טוען כי כתוצאה מהגירה לצורכי פרנסה או בגין מנוסה לירדן בשנת 1967, היגרו לחו"ל כ-20,000 מתושבי צור-באהר.⁶

צור-באהר בשלג (כל הזכויות שמורות לאליעזר יערי)

⁵ קרק ואורן-נורדהיים, ירושלים וסביבותיה, עמ' 248, 255.

⁶ הסקירה מתוך סיכומיה של גבי סונדוס עבאסי (עוזרת מחקר של פרופ' רייטר) המבוססת על שני ספרים: محمد احمد البكرات (2006). *السر الباهر في صور باهر*. عمان: مكتبة ودار البيت العتيق الاسلامية. (המחבר הוא מוחיתאר החמולה באזור עמאן ומייסד העמותה של פליטי ומהגרי צור-באהר בירדן); مصطفى مراد الدباغ. (1988). *موسوعة بلادنا فلسطين (الجزء الثامن: في ديار بيت المقدس)*. كفر قرع: دار الشفق.

2. קרקע ומתאר פיזי

אדמות

בתחילה השתרע הכפר צור-באהר על כ-9,000 דונם, אך בהמשך הופקעו ממנו כ-2,500 לטובת השכונות תלפיות-מזרח והר-חומה.

סקר קרקעות שנערך ב-1934 קבע כי הכפר משתרע על 8,910 דונם מתוכם 56 דונם שטח בנוי, 911 דונם מטעים ו-764 דונם שטחי חקלאות אחרים.

לפי נתונים מתקופת המנדט הבריטי (1945) היו לכפר 9,471 דונם, מתוכם 8,910 בבעלות מוסלמית, 540 בבעלות יהודית, 16 דונם קרקע ציבורית וחמישה בבעלות אחרת.⁷ אחרי 1948 נותרו חלק מאדמות הכפר בידי ישראל והועברו לידי קיבוץ רמת-רחל. אחרי מלחמת ששת הימים הועבר שטחו של מוצב ירדני לשעבר (מוצב 'הנקניקי'), שהיה חלק מאדמות הכפר, לבניית חלק משכונת תלפיות-מזרח. באוגוסט 1970 הפקיעה ישראל 2,240 דונם ממערב ומצפון לכפר לשם הקמת שכונת תלפיות-מזרח. בשנת 1985 ביקשו קק"ל ומנהל-מקרקעי-ישראל לטעת חורשה על חלק מן האדמות שהופקעו בין צור-באהר לתלפיות-מזרח. תושבי צור-באהר נאבקו נגד כוונה זו בטענה כי אין היגיון בנטיעת חורשה במקום מטעי הזיתים שלהם, כדי ליצור לעיר ריאה ירוקה. במסגרת המאבק נעשו פעולות-חבלה ולטענת קרן קיימת ניטעו בשטח עצי זית. תושבים מתלפיות-מזרח התגייסו לסייע לתושבי צור-באהר והציעו לטעת עצי זית במקום עצי הסרק ולהשכירם במחיר סמלי לתושבי הכפר כמחווה של שלום. הפשרה התקבלה באופן חלקי, אך עצי הזית שניטעו לא שרדו אפילו שנה אחת.

גדר ההפרדה תוכננה לחצות את הכפר ואולם בעקבות עתירה לבג"ץ הסכימה המדינה להסיט את התוואי כך שכל השכונה תישאר מעברת הישראלי של הגדר. בשנת 2005 הושג הסדר שעל פיו תושבי קבע המתגוררים בצור-באהר שמחוץ לתחום המוניציפלי של העיר (אך מעברת הישראלי של הגדר) ייחשבו כמי שחוק הביטוח הלאומי וחוק ביטוח בריאות ממלכתי חלים גם עליהם.

לפי נתוני הלמ"ס הפלסטיני (PCBS) יש לתושבי צור-באהר 8,655 דונם בתוך הגבול המוניציפלי של העיר, מתוכם 3,013 ד' בנויים; מחוץ לגבולות העיר יש לכפר 1,482 ד', 295 מהם בנויים.⁸ על פי נתוני מכון אריג' (ARIJ) צור-באהר ואום-טובא משתרעים

⁷ קרקע ואורן-נורדהיים, ירושלים וסביבותיה, עמ' 291.

⁸ מתוך הדו"ח השנתי של הלמ"ס הפלסטיני (PCBS) אודות ירושלים לשנת 2012, עמ' 108. ראו: الجهاز المركزي للإحصاء الفلسطيني، كتاب القدس الإحصائي السنوي 2012 رقم 14، رام الله، حزيران، 2012. http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_PCBS/Downloads/book1891.pdf

על פני 8,245 דונם, מתוכם 2,652 נחשבים 'קרקע ראויה לעיבוד' ו-1,853 דונם שטחי מגורים.⁹ על פי הנתונים של האדריכל אלי אילן – שמשרדו מכין תכנית-אב לצור-באהר, אום-טובא ואום-ליסון – מרחב התכנון בשכונה הוא 5,300 דונם, מתוכם 3,800 לתכנון לשנת 2030 ואילו 1,500 הנותרים הם נוף פתוח. על פי נתונים אלה יש כיום 1,900 דונם למגורים ועל פי התכנון יהיו בשנת 2030 2,300 דונמים למגורים.¹⁰

שכונות-משנה

הכפר מחולק למספר תת-שכונות: אל-בטא (צפון הכפר), א-ראס (צפון מערב), אל-משהאד (מערב), זעקוקא (מרכז-דרום), אל-ג'ארס (דרום-מערב), אל-ג'ארבה (מרכז-מזרח), כפר אום-ליסון (צפון-מערב), אום-טובא (דרום-מערב), אל-מונטאר ודיר אל-עמוד בשטח שבין הגבול המוניציפאלי לבין גדר ההפרדה.

אתרי עתיקות ומורשת

על פי המסורת מנציח מסגד אל-עומרי את הגעתו של עומר לצור-באהר בשנת 634 לספירה. במסעו לירושלים עבר עומר בכפר ושהה בו שני לילות. המסגד הגדול הוקם בגלעין הישן של צור-באהר ומסגד אל עומרי הקטן הוקם במורד הכפר אום-טובא, בנקודה הנקראת אל-ע'רס. על פי המסורת נבנה מסגד זה על שרידי כנסייה ביזנטית. כמו כן יש בכפר שרידים של מבנה עות'מאני לתעשיית סיד בדרך לאום-טובא.

בחלק המערבי של צור-באהר, מעל אזור אל משאהד וליד שדה מוקשים שפונה כדי לבנות את ביה"ס אבן-רושד, ניתן לראות שרידים של מוצב הלגיון הירדני אשר כונה בצה"ל 'מוצב הפעמון'.

בגרעין הכפר יש מבנים ישנים, חלקם נטושים והרוסים. יש מבנים שנחשפו לשיקום, להרחבה ולתוספת בנייה. בית הקברות משתרע על שטח גדול ומגודר מדרום לגרעין הכפר, מעברו הדרומי של רחוב אל משאהד. הוא מחולק לפי החמולות המתגוררות בכפר ושופץ לאחרונה.

באום-טובא יש אתר ארכיאולוגי פתוח הכולל בורות חצובים, שרידי פסיפס ומערות. האתר חושף שרידים של כפר קדום שהיה חוליה בחגורת היישובים החקלאיים שהקיפו

⁹ The Applied Research Institute — Jerusalem, *Sur Bahir & Umm Tuba Town Profile* (2012), p. 8.

http://vprofile.arij.org/jerusalem/pdfs/vprofile/Sur%20Bahir_Umm%20Tuba_EN.pdf

¹⁰ ריאיון עם האדריכל אלי אילן, 9.6.2013.

את ירושלים. יש המזהים אתר זה עם היישוב 'מטופה' מן התקופה הביזנטית. האתר מוזנח ולא בוצעו בו עבודות שימור.¹¹

להלן רשימת שרידי ההתיישבות הקדומה שבאזור צור-באהר:

- ◀ חירבת צבחה (Subahiet) נמצאת מצפון לצור-באהר. יש בה מקווה מים וקבר בנוי מאבן;
- ◀ חירבת אום-ליסון: נמצאת בחלקה הצפון-מזרחי של השכונה;
- ◀ חירבת אל-שיחי סעד: נמצאת ממזרח לחירבת אום-ליסון וג'בל-מוכבר;
- ◀ חירבת דיר אל-עאמוד: נמצאת מדרום לצור-באהר ויש בה שרידים של מקווי מים;
- ◀ אל-ברכה, במרכז השכונה;
- ◀ חירבת אל-מונטאר;
- ◀ חירבת זעקוקה.

¹¹ רשות העתיקות, נספח ארכיאולוגי לתכנית-מתאר מקומית: חר' אום-טובא מספר אתר 111, אביב 2003. ראו: <http://www.antiquities.org.il/images/archinfo//091-120/111.pdf>

3. אוכלוסייה וחברה

גודל האוכלוסייה

על פי נתוני הלמ"ס היו בשנת 2012 בצור-באהר 15,040 תושבים ובאום-טובא 3,600 תושבים. יש לציין שכמעט אין הגירה מן הכפרים הללו, אך יש הגירה אליהם, בעיקר לאזורים החדשים כמו דיר אל-עמוד ואל-מונטאר.

קצב גידול האוכלוסייה בשני הכפרים הוא מרשים למדי. בעשור האחרון היא גדלה ב-58% כלהלן:

שנה	2000	2005	2011
מספר תושבים	10,677	12,885	16,876

מבנה הגילים¹²

4-0	14-5	24-15	44-25	64-45	+65
2,614	2,841	3,149	4,201	1,660	418

הגיל החציוני בצור-באהר (נתוני הלמ"ס לשנת 2011) הוא 18 שנים ובאום-טובא – 19 שנים. בהשוואה לממוצע בשכונות הערביות במזרח-ירושלים כולה, שעומד על 20, שני כפרים אלה הם צעירים יותר. בשנת 2005 היה הגיל החציוני בכפרים אלה 16.7, לעומת הגיל החציוני העירוני שעמד באותה עת על 19.8 שנים.

דיוור

בשני הכפרים היו בשנת 2011, לפי נתוני הלמ"ס, 2,463 דירות. השטח הממוצע של דירה היה 84 מ"ר וסך כל השטח הבנוי 206,617 מ"ר (ראו פירוט בטבלה להלן).

אם מחלקים את סך כל האוכלוסייה במספר הדירות מקבלים נתון הקרוב לגודל משק-בית או משפחה ממוצעת בשני הכפרים, שהוא 6.85 נפשות למשפחה.

¹² על פי נתוני הלמ"ס לשנת 2011.

הגודל במ"ר	עד 40	41-60	80 -61	81-100	101-140	+141	סה"כ
מספר הדירות	181	345	553	665	676	42	2,463
אחוז	7.3	14.2	22.4	27.0	27.4	1.7	100

על-פי נתוני הארנונה של עיריית ירושלים נבנו בשני הכפרים 328 יחידות-דיור בין השנים 2007 ל-2011. בשנת 2007 היו בהם 2,135 יחיד, בשנת 2008 – 2,234 ובשנת 2009 – 2,298 יחידות-דיור.

הבנייה שלא למגורים כללה 154 יחידות תפקודיות בשנת 2011, רובן לצורכי מסחר מקומי ושירותים לתושבים. השטח הבנוי שלא-למגורים היה 21,376 מ"ר והתפלג כדלקמן: עד 20 מ"ר: 30 יחידות; בין 21 ל-40 מ"ר: 41 יחידות; בין 41 ל-200 מ"ר: 62 יחידות; בין 201 ל-1,000 מ"ר: 17 יחידות; מעל 1,000 מ"ר: 4 יחידות.

על פי נתונים שמסר האדריכל אלי אילן, יש בשכונה 5,230 יחידות-דיור בשטח כולל של 395,000 מ"ר. שטח ממוצע לדירה הוא 75 מ"ר ועל פי חישוב של 4.4 נפשות למשק-בית, מדובר ב-17 מ"ר לנפש לעומת ממוצע של כ-25 מ"ר בשכונות יהודיות. על פי נתוני המדד החברתי-כלכלי של הלמ"ס על פי מפקד 2008, ממוצע הנפשות למשק-בית בצור-באהר הוא 4.6¹³.

שני הכפרים מוגבלים ביכולתם להתפתח ולהתרחב. מצפון הם מוגבלים על ידי כביש הרכבת ושכונת תלפיות-מזרח. במערב ע"י קיבוץ רמת-רחל ובדרום ע"י שכונת הר-חומה. הפיתוח וההרחבה של שני הכפרים התנהלו בעיקר לכיוון מזרח ודרום-מזרח באזורי אום-ליסון, דיר אל-עמוד ואל-מונטאר. בשנים האחרונות הוקמו עשרות מבנים, שכללו מאות דירות שברובן טרם אוכלסו.

יש לציין כי אזור דיר אל-עמוד ואל-מונטאר נמצאים מחוץ לגבול השיפוט של ירושלים אבל בצד הישראלי של גדר ההפרדה. עיריית ירושלים אינה מעניקה לתושביהם שירותים והם מקבלים מים באמצעות עמותה של השכונה אשר רוכשת מים מחברת 'הגיחון'. חשמל מוזרם אל שני הכפרים מחברת החשמל המזרח-ירושלמית ולחב' 'בזק' אין עדיין תשתיות בשטחם. כמו כן אין אליהם שירות של תחבורה ציבורית.

את הפיתוח ליוו תופעות חדשות כמו בנייה גבוהה, בנייה מסחרית והשכרת או מכירת דירות או קרקעות במתחמים שהיו עד כה משפחתיים. לאזורים אלה יש פוטנציאל גדול ויש בהם ביקוש לדיור (עוד על אזור זה ראו בחלק 8).

¹³ נתוני מדד חברתי-כלכלי 2008 של האזורים הסטטיסטיים, הלמ"ס.

השכלה

סקר שנערך בשכונה בשנים 2012-2013 מראה כי ל-48.8% מתושביה שמעל לגיל 18 יש השכלה ברמה של בית ספר יסודי בלבד, 34.6% הם בעלי השכלה תיכונית, 11.2% בעלי תואר ראשון ו-1.5% בעלי תואר שני ומעלה.¹⁴

על פי נתוני המדד החברתי-כלכלי של הלמ"ס המבוססים על מפקד 2008, ממוצע שנות הלימוד בקרב בני 25-54 בצור-באהר הוא 10.8, 13% מן התושבים הם בעלי תואר אקדמי ו-5% עובדים במשלח-יד אקדמי או בתפקידי ניהול.¹⁵

קיימת תופעה של ביקוש גובר להשכלה גבוהה בצור-באהר ואום-טובא. ניתן לזהות מהפך בהשכלת הנשים: הערכות מראות כי נשים ממשיכות בלימודים במוסדות להשכלה גבוהה יותר מגברים, ביחס של בערך 2:1. סקר משנת 2010 מראה כי 70% מן הסטודנטים בכפר הם נשים. הסטודנטיות לומדות באוניברסיטאות בגדה או בירושלים ובדרך כלל בוחרות ללמוד חינוך או עבודה סוציאלית.¹⁶

מבנה חברתי

האוכלוסייה היא בעיקר כפרית. מעט בדואים מתגוררים בתת השכונה אום-ליסון, וכן חברונים שרכשו אדמות באזורים דיר אל עמוד ואל מונטאר.

משנות ה-70 החלה להסתמן במקום מגמה של התחזקות הזהות הדתית ומנהגי הלבוש והצניעות. יותר נשים עוטות רעלה, ובה בעת יותר נשים גם נוהגות.

להלן החמולות הקיימות בצור-באהר זה כ-200 שנה:

1. חמולת **אטרש** – אטורשאן: מתחלקת כדלקמן: פואקה, אבו-חאמד, ברכאת, אבו-עסלה, עווד אללה, שחאדאת, אבו-עאבד, מסרי, קארוט, אבו-סביתאן;
2. חמולת **בכיראת** המורחבת מתחלקת לשלוש תת-חמולות:
עומרה: אבו-כף, ח'מיס, עווד, מוחמד, אלחאגי, ג'בר, עדול, שבעית, עמירה;
בכיראת: חמדאן, חאמד, חמאודה, עפאנה, בסיט;
ג'בור: עטון, ג'אד אללה, עבד אלג'ואד;

¹⁴ ח'אלד אבו כף, מיפני קהילתי עבור פרויקט החירום: שכונת צור-באהר ואום-טובא 2012-2013.

¹⁵ נתוני מדד חברתי-כלכלי 2008 של האזורים הסטטיסטיים, הלמ"ס.

¹⁶ ריאיון עם ח'אלד אבו כף, 27 באוקטובר 2013.

3. חמולת **דוויאת** – דבש, נימר, גיעיימאן: חמאד, אעמס, עבד רבו, עליאן, חידיר, קאסם, אללוזי;

4. חמולת **אבו-טיר** (מרוכזת באום-טובא).

מנהיגות ואישים בולטים

אישי-דת מרכזיים: מוחמד אבו-טיר, אחמד עטון, בלאל עבד רבו ויוסף אבו-עסלה, אימאם של המסגד אל-עומרי.

דרשנים ואימאמים במסגדים: עבד אל-כרים אל-אטרש, חיליל עמירה, אבראהים עמירה, אחמד מוחמד אחמד עטון, יוסף אבו-עסלה, נאג'ח אל-בכיראת, עבד חאמד, קאסם אבו-כף, עצאם עמירה, סלימאן דבש ואבראהים אבו-טיר.

קוראים לתפילה: אל-שיח' סאלם אבו-כף, שחאדה אלדוויאת, סאלח אבו-עסלה, מוחמד ג'אד אללה, דאווד אל-חיטיב.

מורשי-חיתון: מוחמד חוסיין אלסואחרה, אבראהים מוסא שחאדה, חאמד אבו-טיר, אחמד אל-פוקה ומוסא בסיט.

4 . מוסדות ומנהל קהילתי

מנהל קהילתי

בצור-באהר פועלת שלוחה של המנהל הקהילתי של בית-צפאפא. היו"ר בבית צפאפא הוא עלי איוב, עובד סוציאלי במקצועו, מן הכפר נחף שבצפון. בשנים האחרונות קיבל איוב משימה להחיות את השלוחה בצור-באהר. הוא מונה אחרי שפיטרו את מנהל השלוחה טארק עואד, מן הכפר טמרה בצפון. עואד שימש מנהל השלוחה מספר שנים, התיישב בשכונה ונשא אישה מקומית מחמולת אבו-טיר מאום-טובא. הוא ניסה לקדם נושאים פיזיים וחברתיים כדוגמת רחוב אל-משאהד, הכיכר המרכזית, הבניין החדש של המנהל הקהילתי, קירות-תמך, מתן שמות ושילוט רחובות, קווי ביוב בצור-באהר ובאום-טובא ופעילויות שונות לנשים ולנוער. בנוסף לאום-טובא וצור-באהר כלל אזור השירות שלו גם את ג'בל-מוכבר, אום-ליסון, עבידייה, צלעה ואלמנאר. מדובר בהרכב אוכלוסייה מגוון שכולל כפריים וגם תושבים ממוצא בדואי. אך בשכונה נמתחה ביקורת על מינויו של מי שאינו מתושבי המקום. היתה תקופה שהתושבים החרימו את המנהל, אבל היחס השתנה לאחר שהתמנה למרכז הקהילתי בשכונה יו"ר חדש שהוא בן המקום ויליד הכפר, חאגי חסן אבו-עסלה, פנסיונר של עיריית י-ם שהקדיש לענייני הכפר שעות רבות בהתנדבות וסייע בין השאר בנושאים הקשורים בתכניות בניין-עיר, קרקעות ותכנון.

לטענת אבו-עסלה, בשל הבעיות הרבות שיש לכפר אין די בהאצלת סמכויות רבות יותר למנהל הקהילתי ונדרש גם תקציב ייעודי שיאפשר לממש את התכניות. לדוגמה, למנהל הקהילתי אין כיום יכולת לממן סלילת דרך או להעניק פיצויים למי שנפגעים מכך.

בשנת 2013 עזב אבו-עסלה את תפקידו והחל תהליך של יצירת ועד תושבים נבחר הכולל נציגות של החמולות השונות. הוועד מורכב מתשעה נציגים המייצגים את שלוש השכונות: חמישה נציגים מצור-באהר, שני נציגים מאום-טובא ושני נציגים מאום-ליסון. הנציגים נבחרו בתהליך מסודר והדרגתי שהיו מעורבות בו המשפחות השונות החיות בשכונה והוועד זוכה ללגיטימציה רחבה. הוועד נבחר לתקופה של שלוש שנים, הוא נפגש פעמיים בחודש ועובד בתיאום עם המנהל בשכונה. תהליך זה מצביע על שינוי ביחסה של השכונה למתנ"ס ולמנהל. יו"ר המרכז הקהילתי בשכונה הוא כיום המהנדס רמזאן דבש ומנהל המרכז הוא ח'אלד אבו כף – עובד סוציאלי ופעיל בשכונה מזה זמן רב.

מוסדות וארגונים

א. ועדת הזכאת (צדקה)

בשנת 1984 הוקמה באישור שר הווקף הירדני, ועדת הזכאת (לצדקה דתית) ובה נציגי המשפחות בשכונה. הוועדה תרמה כספים למסגד אל-עומרי והקימה מרכז מסחרי בצמוד לו. היא גם הקימה מסגד לנשים וגן-ילדים ומסגד באזור זעקוקא. הוועדה שיפצה גם את מסגד אל-דעווה, השלימה את בניית מסגד אל-מוהאג'ירין בוואדי חומוס ואת מסגד אל-אנצאר.

פעילות הוועדה היא דתית בעיקר, אבל גם חברתית וכלכלית. היא אוספת 'זכאת' (צדקה) בשיעור של 2.5% מן ההון האישי של כל מוסלמי בוגר שהונו עולה על 85 גרם זהב לשנה. הערך שונה במקצת לגבי בעלי-חיים, גידולים חקלאיים ונכסים. הכסף מוקדש בעיקר לעניים ולמי שחובותיו מצטברים. העשירים מחויבים לשלם דמי זכאת ללא צורך בהזמנה מן הוועדה, כי זוהי חובה דתית (המצווה השלישית באסלאם). בעזרת ועדה זו הוקמו בתי-ספר בתקופה בה לא היו עדיין בשכונה בתי-ספר עירוניים. ועדת הזכאת פעלה גם להקמת מרכז בריאות ובית מרקחת בשם 'אל איסראא'. את מקומה של ועדת הזכאת תפסה, במידת מה, עמותת אל-אקצא המדעית, המנהלת ומממנת את בית הספר 'ריאד אל-אקצא' ומתכננת להקים את אוניברסיטת אל-אקצא.

ב. עמותת המתנ"ס (הפורום התרבותי – אל-מתנדא אל-ת'קאפי)

הוקמה לפני כ-20 שנה והקימה גן-ילדים וספרייה ציבורית. כיום היא אינה פעילה.

ג. מועדון (נאדי) צור-באהר

מועדון צור-באהר נוסד בשנת 1978 כמועדון ספורט, תרבות ובריאות. המועדון ממוקם באזור אל-ג'ירבה. בעבר לא היה קשר בין המועדון למנהל, אך לאחרונה הם החלו לעבוד בשיתוף פעולה. בשנת 1997 זכה המועדון בפרס הצטיינות על פעילות בתחום הכדורגל.

ד. עמותת נשים

עמותת נשים מתנדבות נוסדה בשנת 1982 במטרה להעצים נשים. בעמותה שלוש עובדות וכ-500 חברות. היא מפעילה שני גני-ילדים ומקימת קורסים בעברית לנשים, מחשבים, אומנות ותפירה וכן סדנאות תרבותיות, רפואיות וחינוך דתי. העמותה מגייסת משאבים להקמת בניין לפעילותה.

ה. פעילות ידדי כדור הארץ

ארגון ידדי כדור הארץ פעיל בשכונה בנושא החינוך הסביבתי. באפריל 2012 חנך הארגון מתקן למחזור מים בבית הספר לחינוך מיוחד 'אאפאקי' שבצור-באהר, בהשתתפות תורמים ופעילים. בית הספר 'אאפאקי' (בניהול רנא חילף מטייבה) מחנך לאיכות הסביבה ופעילותו בנושא זה היא יחידה מסוגה במזרח העיר.

הכפר אום-טובא (כל הזכויות שמורות לאליעזר יערי)

5. בנייה ותשתית

תכנון ובנייה¹⁷

בשנת 1999 אושרה תכנית-מתאר כללית לשכונות צור-באהר ואום-טובא, אך זו לא מומשה. מאז לא סללו כבישים ומדרכות לפי התכנית. הכביש הראשי של השכונה עמוס מאוד ויש צורך במערך כבישים שיתאים לצורכי השכונה.

על פי תכנית המתאר יש שטחים המיועדים למבני-ציבור ושטחים המיועדים לגנים ציבוריים, אך כאמור התכנית לא מומשה. יש גם תכנית בנייה לאזור הסמוך לגבול העירוני, אך הוגשו נגדה התנגדויות. לטענת אבו-עסלה זוהי תכנית קטנה שאינה מספקת. בימים אלה מכין האדריכל אלי אילן תכנית-אב חדשה לצור-באהר ובמקביל מכין מכון IPCC תכניות נוספות הנוגעות לשכונה.

בעבר הוכנה תכנית לבניית 800 יחידות-דיור (תכנית 2302א') שנדונה בוועדה המחוזית ביולי 2007, אך בשנת 2011 הודיעה הוועדה המחוזית על כוונתה לגנוז אותה.¹⁸

השכונה סובלת ממצוקת דיור ומצפיפות ויש בה ביקוש לדירות בשכירות כתוצאה מהגירה אליה.

התוואי המקורי של גדר הביטחון הותיר 80 בתים של תושבי הכפר מעבר לגדר, דבר שהוביל את התושבים למאבק שבסופו הוסטה הגדר כך שכל הבתים נותרו בתוך תחומי העיר, אך קרקעות רבות נותרו מעבר לגדר. כמו כן הוכנסו שטחים המוגדרים 'שטחי A' – של הרשות הפלסטינית – לתוך תחום הגדר, אך אלה אינם מוגדרים מוניציפאלית כחלק משטח העיר.

מתוך השטח של כ-8,000 דונם של צור-באהר הופקעו 2,000 דונם לטובת שכונת תלפיות-מזרח ו-2,000 נותרו מעבר לגדר ההפרדה. נותרו כ-6,000 דונם הכוללים שטחים שאינם ראויים לבנייה או מוגדרים 'שטחים ירוקים' (למשל: שטחי הוואדי). ביוזמת העירייה ומשרד השיכון הופקע גם שטח ליד בית הספר אבן-רושד לבניית 400 יחידות-דיור. מאחר שמדובר באדמה פרטית, התקשו רבים בשכונה להשתלב בתכנית זו.

¹⁷ חלק זה מבוסס על ריאיון עם חסן אבו עסלה, 12 ביוני 2012; ועם ח'אלד אבו כף, 27 באוקטובר 2013.
¹⁸ ראו על כך: במקום ועיר עמים, 'בניגוד להצהרות: עיריית ירושלים מעכבת קידום תכנית בנייה בירושלים המזרחית', 28.2.2011.

אחד הפתרונות שהוצעו לבעיית הצפיפות היא בנייה גבוהה. פתרון זה מצריך בדיקה אם ניתן לבנות על בניין קיים או יש לבנות מחדש, ואם התשתית הקיימת מספיקה. יצוין כי תכנית המתאר של השכונה מאפשרת לפי שעה בנייה של עד שלוש קומות בלבד.

בשכונה אין גנים ציבוריים. בתכנית הוצעו שטחים למטרה זו, אך בפועל לא בוצע דבר. על הפרק גינה שתוכשר במתחם שייבנה בבית הספר אבן-רושד, אך הבעיה בהקמת גנים ציבוריים היא שהבעלות על הקרקע פרטית.

לדברי האדריכל אלי אילן אושרו בשכונה 65 שצ"פים אבל הם לא פותחו וקשה ליצור בשכונה שטחים לצורכי-ציבור. חלק מההפרשות לצורכי-ציבור הם מדרונות שאינם מותירים מקום של ממש ובניית קירות-תמך גבוהים הם תוספת משמעותית לתקציב. לדעת אדרי' אילן עדיף ליצור גנים ציבוריים גדולים ופחות גנים שכונתיים קטנים. מי שמגיש כיום בקשה להיתר בנייה מחויב להפריש קומת-קרקע למבנה-ציבור, אך בפועל אין עושים זאת. היום יש צורך בכ-150 דונם לצורכי-ציבור ולשנת היעד 2030 יש צורך ב-670 דונם, מהם 470 למבני-ציבור ו-200 לגנים ציבוריים. לדעת אדרי' אילן יש גם חסמים פנימיים של בעלות על קרקע וחוסר רצון להפריש שטחים לצורכי-ציבור. אדרי' אילן מציע להקים קרן לרכישת קרקעות לצורכי-ציבור ולחזק את המודעות לצרכים אלה בקרב הקהילה.¹⁹

בשכונה נבנה מתני"ס שעל פי הודעות העירייה יהיה שטחו כ-27,000 מ"ר. תאריך היעד להשלמתו היה אפריל 2012.²⁰

תכניות רלבנטיות לצור-באהר:

1. 2302 א' – תכנית מפורטת לצור-באהר ואום-טובא – יעודים עיקריים: מגורים, מבני-ציבור ומוסדות, שצ"פ, נוף פתוח;
2. 2302 ב' – תכנית לשטח הסמוך לקיבוץ רמת-רחל – יעודים עיקריים: מגורים, מבני-ציבור ומוסדות, שצ"פ, מסחר;
3. 2683 א' – תכנית אום-ליסון;
4. 13016 – תכנית לאזור של דיר אל עמוד ואל מונטאר – תכנית לבניית 800 יחידות-דיר על כ-500 דונם;

¹⁹ ריאיון עם האדריכל אלי אילן.

²⁰ מצגת של דוד קורן, יועץ ראש עיריית ירושלים לענייני מזרח-ירושלים: 'סוגיות שעל סדר היום בירושלים', לשכת ראש העיר.

5. 9838 – תכנית לאזור של דיר אל עמוד ואל מונטאר – תכנית לבניית 87 יחידות-
דיר על כ-35 דונם.

כאמור, משרד 'אלי אילן – אדריכלים ומתכנני ערים' מכין תכנית אב לצור-באהר, אום-
טובא ואום-ליסון והתכנית בשלבים מתקדמים.²¹

מים

אספקת-מים סדירה מותנית בקבלת טופס 4 המותנה כמובן בקבלת היתר בנייה. החוסר בהיתרים והבנייה הבלתי חוקית גרמו לכך שבמבנים רבים חסרים שעוני מים. התופעה מוכרת בכל מזרח-ירושלים, לרבות צור-באהר ואום-טובא. לעתים קרובות יש שעון-מים אחד משותף לדיירי בניין בן מספר קומות והתעריף מחושב לפי מספר הנפשות במשפחה, בעוד ששאר הכמות לצריכה היא של הדירות הכוללות עשרות נפשות שאינן נכללות בחישוב צריכת המים בפועל. הדבר יוצר חובות לחברת 'הגיחון', ואלה נופלים על כתפי מי ששעון המים רשום על שמו. כפתרון זמני מציעים התושבים להשתמש בכרטיסים נטענים למים למבנים ללא היתרים; כלומר: לשלם מראש עבור כמות מים קבועה מראש.

ביוב

כשליש מבתי הכפר מחוברים למערכת הביוב (כאלף משפחות), בעיקר בחלק הצפוני של צור-באהר, המחובר למערכת הביוב של תלפיות-מזרח, משם מוזרם הביוב לנחל קדרון. רוב הביוב של צור-באהר נאגר בבורות ספיגה או במערכות אחרות שאינן ידידותיות לסביבה. בשנת 1996 יצא לדרך פרויקט קו הביוב של אום-טובא וצור-באהר, אך נעצר פעמים מספר בגלל דרישות התשלום הגבוהות של חברת 'הגיחון' (עשרות אלפי שקלים לדירה) שהמשפחות לא עמדו בהן. בינתיים ממשיכים התושבים לרוקן את בורות הספיגה פעם או פעמיים בשנה בעלות של מאות שקלים.

תחילה ביקשו מהתושבים כ-57 מיליון ₪ ולאחר שהנושא הובא בפני בית-משפט הסכימה 'הגיחון' להוריד את הדרישה ל-32 מיליון ₪. התושבים דורשים להוריד את הסכום ל-27 מיליון ₪ והנושא נמצא עדיין בדיונים משפטיים. יש לציין כי במקומות

²¹ צוות התכנון כולל את אלי אילן, יערה רוזנר, ענת שדה (אדריכלות נוף), אילן מרכוס, עבדאללה חוואש ('יאופקי' הנדסת תנועה בע"מ), ד"ר אורית ברור בן דוד (שיתוף הציבור) וזאב ברקאי (פרוגרמה, כלכלה ודמוגרפיה).

מסוימים שילמו התושבים והעבודה כבר החלה. 'הגיחון' מצדה התחייבה כי חמש שנים לאחר התשלום יהיו כל חלקי השכונה מחוברים לרשת הביוב.

בתכנית של חברת 'הגיחון' לשנת 2012 נקבע כי עבודות הנחת רשת הביוב בשכונות צור-באהר ואום-טובא הן ייעד מרכזי של החברה, אך הובהר שכל העבודות מותנות בתשלום היטל ביוב על ידי הצרכנים החדשים.

'הגיחון' הודיעה על שלושה פרויקטים מרכזיים שנועדו לביצוע בשכונת צור-באהר:

1. פרויקט בכניסה מכביש הרכבת – כ-1.06 מיליון ש"ח, כ-600 מ';
2. פרויקט בזקוקה – כ-260 אלף ש"ח, כ-170 מ'.
3. פרויקט של בניית קו עבור המתנ"ס – כ-170 אלף ש"ח, כ-130 מטר.

כבישים ומדרכות

השכונה סובלת מכבישים עם שיפועים חדים, מהיעדר מדרכות, מהיעדר אזורים מוסדרים לחניה ומראות חלקית בצמתים.

בשנת 2003 נחנכה דרך חדשה אל הכפר ואל שכונת תלפיות-מזרח מאזור התעשייה תלפיות. גם דרך שמואל מאיר, המקשרת את שכונת חומת-שמואל לדרך חברון, קושרת את צור-באהר אל מרכז ירושלים. הדרכים הראשיות בתוך הכפר הן אל-מכפה (אל-ביאדה), אל-שעאב, אל-שיחי צוואן, אל-קאעה, אל-גיבל (זעקוקה) אל-מקברה אום-טובא, אל-מדרסה אל-פואקה.

כבישים חדשים כמעט שלא נסללו בשכונה. הכביש המרכזי הוא רחוב צור-באהר החוצה את הכפר ממזרח למערב. רחוב אל משאהד הוא רחב יחסית ומשני עבריו שוכנים עסקים חדשים. שאר הכבישים משובשים.

מדרכות יש רק בצדי הרחוב המרכזי של צור-באהר. בשאר הרחובות אין מדרכות ואין ניסיון ליצור נגישות לנכים.

שני כבישים חשובים בתכנון הם כביש 18 בזעקוקה וכביש 3 שיחבר בין כביש הרכבת לאזור אל מנטאר. כמו כן עלתה הצעה להפוך את הכביש הראשי לכביש חד-סטרי.

ניקוז

מערכת-ניקוז קיימת רק על הכביש הראשי של צור-באהר. בשאר הכבישים מי הגשמים מתנקזים על פני הקרקע.

בצור-באהר יש 18 בארות. הידועות שבהן הן ביר אל-מחץ וביר (או עין) אל-מרזם. בכפר יש גם בארות הנקראות: אל-זחלוק, אל-גיאשורה; אל-מכפה; אום-ליסון; אל-זוואנה, באלקסיס, אל-הרבה, עיזיל, אל-זערורה, אסמאעיל, דיר אל-עאמוד, אל-תינה, אל-חגילה, אל-נקעה, אל-כף, אל-חיל.

חשמל

תושבי צור-באהר מקבלים חשמל מחברת החשמל של מזרח-ירושלים (חמ"י). החיבור למערכת זו בוצע ב-1950. לרשת החשמל מתחברים הן מבנים בעלי היתרי-בנייה והן כאלה שנבנו ללא היתר. על פי נתוני הלמ"ס הפלסטיני היו בשנת 2011 בצור-באהר 3,276 צרכני חשמל. בכפר, כמו בכל חלקי מזרח-ירושלים, קיימת תופעה של גניבת חשמל ויש לכך השפעה על מצבה הכספי של חברת החשמל.

חברת החשמל המזרח-ירושלמית מספקת חשמל ל-220 אלף בתי-אב בשכונות הערביות של מזרח-ירושלים, בית-לחם, יריחו ורמאללה. היא רוכשת את החשמל מחברת החשמל הישראלית ובמשך הזמן היא נקלעה לחוב של 750 מיליון ש"ח, שנובע בעיקר מקשיי גבייה מצרכנים, בעיקר במחנות הפליטים, שם שיעור הגבייה עומד על חמישה עד 10%.²²

תקשורת ודואר

חברת 'בזק' מספקת תשתית לקווים נייחים וכמעט כל הבתים בשכונה מחוברים לרשת הטלפון. חברות שונות מספקות לתושבים שירותי אינטרנט. בשכונה יש סוכנות-דואר אחת עם כ-645 תיבות-דואר בתשלום. לטענת האגודה לזכויות האזרח, הדוור מגיע רק פעם בשבוע.²³

תאורת רחוב

כיום ב-90% מהכפר יש תאורת רחוב.

²² נ. יהב, 'הפלסטינים לשטייניץ: קזז חובות חברת החשמל בגדה, יואלה', 4.9.2012.

<http://news.walla.co.il/?w=/13/2564509>

²³ על פי נתונים של האגודה לזכויות האזרח. תודה לרונית סלע על המידע.

עוד על בעיות שירותי הדואר במזרח-ירושלים ראו: <http://www.acri.org.il/he/?p=2135>

גנים ציבוריים

למרות שתכנית המתאר הקצתה לכך שטחים, אין בשכונה גנים ציבוריים.

מתקני ספורט

המתחם החדש שמתוכנן להיבנות ליד בית הספר, יכלול מתנ"ס ומגרש ספורט. כיום יש שלושה מגרשים בתוך בתי-ספר ומגרש של מועדון הספורט, אך אין בנמצא אולם ספורט.

יצוין שלפני עשרות שנים הוקם מגרש כדורגל ביוזמת תושבי אום-טובא בשוליים הדרום-מערביים של השכונה, אך עם הקמתה של שכונת הר-חומה והתרחבותה, הפך המגרש לחלק משכונה זו ותושבי אום-טובא לא הורשו לגשת אליו. התושבים מחו על כך והנושא עלה על סדר היום התקשורתי באוקטובר 2012. בתגובה הודיעה העירייה שהמגרש נועד למבני-חינוך ושהעירייה דנה עם תושבי השכונה על הכשרת מגרש חלופי עבורם.²⁴

צור-באהר (כל הזכויות שמורות לאליעזר יערי)

²⁴ ראו בהקשר זה: פ. אבו חאמד, 'איך לקחו את המגרש ונתנו ליהודים', Ynet, 15.10.2012.

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4290607,00.html>

וכתבה בערוץ המקומי: http://www.youtube.com/watch?v=NnN455UdC_8

6. שירותים

חינוך

בית הספר הראשון לבנים הוקם בצור-באהר ב-1931 בתוך מסגד ובו שלוש כיתות ו-80 תלמידים. בית הספר הראשון לבנות הוקם ב-1952. ב-1967 לימדו בבתי הספר בכפר 12 מורים ולמדו 504 תלמידים בכיתות א' עד י"ב, מתוכם 37 תלמידות. בשנת 1967 הקימה אונר"א בכפר בית-ספר יסודי לבנות וחטיבת-ביניים, בהם למדו 361 תלמידות ו-12 מורות.

כיום יש בצור-באהר 15 בתי-ספר, חמישה מהם עירוניים: יסודי לבנים, יסודי לבנות, על-יסודי לבנים ועל-יסודי לבנות וכן בית-ספר אזורי לחינוך מיוחד. שני שלישים מילדי הכפר לומדים במערכת-חינוך לא רשמית בשל מחסור בכיתות-לימוד. בכפר יש חמישה בתי-ספר של הווקף: שלושה יסודיים ושניים על-יסודיים. כמו כן ישנו בכפר בית-ספר מוכר שאינו רשמי, בית-ספר של אונר"א ובית-ספר של מכללת סכנין. עד לפני מספר שנים היו בצור-באהר רק שני בתי-ספר עירוניים לבנים ובית-ספר יסודי מעורב באום-טובא.

בכפר לא היה בית-ספר תיכון עד שהווקף הקים אחד, ורק לאחר תהליך ממושך הוקם גם תיכון עירוני. ב-2001 חייב בג"צ את העירייה לבנות בשכונה שני בתי-ספר תיכוניים והעירייה הקצתה לכך שטח שחלק ממנו היה שדה-מוקשים. עובדה זו עיכבה את התהליך, כי נדרש זמן לפינוי המוקשים.²⁵

בצור-באהר קיים מחסור בכיתות-לימוד במסגרת החינוך העירוני, במיוחד לבנות. חלק גדול מן התלמידים לומד עדיין במסגרות-חינוך לא רשמיות ותושבים מציינים שהתנאים הפיזיים בבתי הספר של הווקף הם קשים. נטען גם שרמת החינוך בבתי הספר העירוניים היא ירודה. נתונים מעידים על הישגים נמוכים במבחני-רמה ועל כך שבוגרי בתי הספר העירוניים אינם מצליחים להתקבל לאוניברסיטה. זהו גם הרקע לכך שמאות תלמידים לומדים מחוץ לשכונה.

באום-טובא ישנם שני בתי-ספר ובאום-ליסון ישנם שני בתי-ספר עירוניים ובית-ספר מוכר שאינו רשמי. בתי הספר העירוניים באום-ליסון נבנו על אדמת הווקף. אנשי הווקף השכירו את המבנה למכובדי השכונה ואלה העבירוהו לעירייה להקמת בתי-ספר.

²⁵ ראו על כך: ס. עלינאת, 'רוצים לבנות בית ספר על שדה מוקשים?', *Ynet*, 8.12.2004, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3014683,00.html>

גני-ילדים (על פי שנתון מערכת החינוך בירושלים, תשע"ב):

מספר ילדים	מעמד	
32	גן עירוני	צור-באהר גן 1
35	גן עירוני	צור-באהר גן 2
29	גן עירוני	צור-באהר גן 3
32	גן עירוני	צור-באהר גן 4
17	מוכר, לא עירוני	אל הודא אל עילמייה גן 3
22	מוכר, לא עירוני	אלנור עלי
35	מוכר, לא עירוני	אום-ליסון
0	מוכר, לא עירוני	דאר אלנורין
13	מוכר, לא עירוני	דאר אלנורין
0	מוכר, לא עירוני	דאר אלנורין
31	מוכר, לא עירוני	נור אל סדיק
32	מוכר, לא עירוני	נור אל סדיק
2	מוכר, לא עירוני	נור אל סדיק
28	מוכר, לא עירוני	נור אל פארוק
9	מוכר, לא עירוני	נור אל פארוק
19	מוכר, לא עירוני	נור עלי
30	מוכר, לא עירוני	עידן השלום צור-באהר
32	מוכר, לא עירוני	ריאד אל סאלחין גן 1
25	מוכר, לא עירוני	ריאד אל סאלחין גן 2

כמו כן יש בצור-באהר אשכול גנים לחינוך מיוחד ובו 14 גנים. בכל גן יש בין 9 ל-12 ילדים וסך הכול מבקרים 144 ילדים בגנים אלה.

**נתונים על בתי הספר בצור-באהר
(על פי שנתון מערכת החינוך בירושלים, תשע"ב, 2011/2012):**

מספר תלמידים	סמל עירייה	מנהל	שם
551	71946	שירין עלי אברהים	אום-ליסון מעורב יסודי
788	71943	שירין ג'באלי	צור-באהר יסודי בנים
892	70910	מוסא פואקה	צור-באהר יסודי בנות- מכין
912	70917	סעיד אבו טיר	אום-טובא
855	71940	אבראהים אלח'טיב	אבן רושד
412	70975	חמאודה ראוף	אלחיה צור-באהר (מוכר לא רשמי)
252	71941	רנא ח'ילף	חינוך מיוחד יסודי

בית ספר אבן רושד בצור-באהר

תרבות ופנאי

בצור-באהר אין מקומות לבילוי ופנאי. צעירי הכפר יוצאים לבלות בבית-לחם ובבית-סאחור, אך גם במערב-ירושלים או ברמאללה.

בשכונה קבוצת כדורגל שמשותפת במשחקי הליגה של הרשות הפלסטינית. בשנת 1978 נוסד מועדון העוסק בספורט, חברה ותרבות. בשכונה פועל גם בית-ספר לקראטה בניהול מוסא עמירה, ברמה של דן 5 לפי הדירוג הבינלאומי.

רווחה

בשכונה אין לשכת רווחה והמשפחות הנוזקות פונות ללשכת הרווחה ברח' אל אספהאני, מצפון לעיר העתיקה. על פי העירייה יש תכנית להקים בשכונה לשכת רווחה בסמוך לבניין המתניס שנמצא בשלבי בנייה.

על פי נתוני אגף הרווחה בעיריית ירושלים (2011), לשכת הרווחה המשרתת את השכונות הדרומיות במזרח-ירושלים, כולל צור-באהר, מטפלת ב-2,931 משקי-בית – המספר הגבוה ביותר של משקי-בית המטופלים בלשכות הרווחה של העירייה. לשכת הרווחה בשועפאט מטפלת ב-2,371 משקי-בית, הלשכה בפסגת-זאב מטפלת ב-1,798 משקי-בית, בקריית-יובל ועין-כרם מטפלת הלשכה ב-1,773 משקי-בית ולשכת בית הכרם, בית וגן ורמת-שרת מטפלת ב-1,425 משקי-בית.

בריאות

ככפר יש ארבעה מרכזי-בריאות של קופות החולים השונות ושלושה בתי-מרקחת. בצור בהאר, כמו בשכונות אחרות במזרח-ירושלים, היתה בעיה של פינוי חירום באמבולנסים. כניסת אמבולנסים התאפשרה, במיוחד בשעות החשיכה, רק בליווי המשטרה. הדבר גרם לעיכובים ולהמתנה ממושכת לסיוע.²⁶ מאז חל שיפור בנושא זה וכיום מתאפשרת כניסת אמבולנסים לכפר ללא צורך בליווי משטרה.

בעיה נוספת היא שבשעת חירום אין אמבולנסים ורכבי כיבוי-אש כוננים בקרבת הכפר. תחנת הכיבוי הקרובה ביותר נמצאת בשכונת ואדי ג'וז, מעברה השני של העיר העתיקה. במתניס החדש שנבנה בשכונה יעמוד אמבולנס קבוע שישרת את תושבי השכונה.

כיום יש בשכונה תחנת 'טיפת-חלב' זמנית הפועלת בבניין שכור ומשרתת כ-600 ילדים. העירייה מתכננת להקים 'טיפת חלב' בסמוך למבנה המתניס הנבנה בשכונה.

²⁶ ראו בנושא זה פניה של האגודה לזכויות האזרח למשרד הבריאות: <http://www.acri.org.il/he/?p=2399>

דת

מסגדים

בצור-באהר, אום-טובא ואום-ליסון תשעה מסגדים:

1. מסגד אל-עומרי במרכז צור-באהר
2. מסגד אלמראבטין באזור זעקוקא
3. מסגד אל-דעווה באזור אל-ג'רבה
4. מסגד בן עומר
5. מסגד אבו ע'נין
6. מסגד אל עומרי באום-טובא
7. מסגד אום-טובא
8. מסגד אל אנצאר באזור דיר אל-עמוד
9. מסגד אל היג'רה באזור אל-מונטאר

מסגד בצור-באהר

תחבורה

על פי נתוני מכון אריגי (ARIJ) משמשים את תושבי השכונה 35 אוטובוסים ציבוריים של חברת 'אל-מואחדה'.²⁷ הקו שמגיע לשכונה הוא קו 3 היוצא משער שכם ומגיע לצור-באהר, לוואדי חומוס ולאום-טובא. קו זה כולל 10 אוטובוסים. לאום-ליסון מגיע קו 4. במשך שנים התלוננו התושבים שאין בשכונה תחנות-המתנה לאוטובוס, עד שב-2012 הציבה העירייה מספר תחנות בשכונות צור-באהר, אום-טובא וגיבל-מוכבר, אבל התושבים טענו כי רובן ישנות ורעועות, שהועברו ממערב העיר ומחלקן אף לא הוסרו השלטים בעברית.²⁸

The Applied Research Institute — Jerusalem, *Sur Bahir & Umm Tuba Town Profile* ²⁷
(2012), p. 11.

²⁸ ראו על כך: צ. מלכוב, 'הערבים ביקשו תחנות אוטובוס וקיבלו משומשות', *Mynet*, 29.4.2012.
<http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-4221385,00.html>

7. כלכלה

תעסוקה ורמת-חיים

על פי נתוני הלמ"ס המבוססים על מפקד האוכלוסין של שנת 2008, שכונת צור-באהר מדורגת באשכול 3 מבחינת אפיון חברתי-כלכלי (האפיון החברתי-כלכלי מסווג ל-20 אשכולות: 1 הוא הנמוך ביותר ואילו 20 הוא הגבוה ביותר). מתוך 153 אזורים סטטיסטיים בירושלים, צור-באהר מדורגת במקום ה-12 (1 הוא הנמוך ביותר, 153 הגבוה ביותר). בדירוג הכלל-ישראלי השכונה מדורגת במקום ה-35 בתחתית הטבלה מתוך 1,616 אזורים סטטיסטיים (כל יישוב עירוני מעל 2,000 תושבים נכלל באפיון). אום-טובא מדורגת גם באשכול 3 ונמצאת במקום 14 בדירוג העירוני ובמקום 44 בדירוג הארצי.

בהשוואה פנימית בין השכונות הערביות במזרח-ירושלים, ניתן לציין ששכונת צור-באהר נמצאת במקום טוב יותר משכונות כמו עיסאווייה (אשכול 2, מקום 6 בדירוג העירוני) וראס אל-עמוד (אשכול 2, מקום 7 בדירוג העירוני), אך במקום נמוך יותר משכונות כמו באב-א-זהרה ומסעודייה (אשכול 5, 47 בדירוג העירוני) ובית-חנינא (אשכול 4, מקום 40 בדירוג העירוני). יש לציין שמלבד באב א-זהרה-מסעודייה והרובע הארמני בעיר העתיקה (מדורגים באשכול 5) כל השכונות הערביות במזרח-ירושלים ממוקמות באשכולות 2-4.²⁹

עוד מלמד מפקד 2008 כי אחוז בעלי ההכנסה מעבודה בקרב בני 15 ומעלה, עומד על 46% וכי 89% מהנשים בגילאים 25-54 אינן משתתפות בכוח העבודה האזרחי. 49% הם בעלי הכנסה שמתחת לשכר המינימום ו-0.5% הם בעלי הכנסה מעבודה העולה על פי שניים מהשכר הממוצע.³⁰

על פי נתוני מפקד 2008, ההכנסה החודשית הממוצעת לנפש בצור-באהר היא 1,829 ש"ח. נתונים נוספים ממפקד זה לגבי רמת החיים, מראים כי ממוצע כלי הרכב שבשימוש משקי-בית לבני 18 ומעלה הוא 0.21%; ממוצע מספר החדרים לנפש הוא 0.76%; ממוצע מספר חדרי השירותים לנפש הוא 0.36% ואילו שיעור משקי הבית עם מחשב וחיבור לאינטרנט הוא 17%.³¹

²⁹ נתוני המדד החברתי כלכלי על פי מפקד 2008, הלמ"ס.

³⁰ נתוני המדד החברתי כלכלי על פי מפקד 2008, הלמ"ס.

³¹ נתוני המדד החברתי כלכלי על פי מפקד 2008, הלמ"ס.

רוב התושבים משתייכים למעמד הבינוני-נמוך. בשכונה אין מפעלים ולא קל למצוא תעסוקה בה או באזורים הסמוכים לה. יותר נשים נוטות לצאת לעבודה, אבל אין די תעסוקה עבורן. כמו כן חל גידול במספר הנשים עם תואר ראשון.

מחקר של מכון אריגי (ARIJ) משנת 2012 קבע כי 62% מכוח העבודה בשכונה עובדים בשוק העבודה הישראלי, 20% בתחום המסחר ו-8% בתעשייה. בסקטור הפרטי והממשלתי מועסקים 5% מכוח העבודה ובמגזר השירותים 5%. על פי מחקר זה שיעור האבטלה בשכונה הוא 25%.³²

עסקים

פירוט עסקים ומוסדות לפי סיווג הארנונה:

מספר		
1	עסקים קטנים ומשרדים ששטחם עד 150 מ"ר	אום-טובא
3	עסקים ומשרדים ששטחם מעל 150 מ"ר	צור-באהר
91	עסקים קטנים ומשרדים ששטחם עד 150 מ"ר	
26	מוסדות	
11	נכסי עירייה	
6	מוסדות דת	
1	מפעלי תעשייה	
9	בתי מלאכה ומוסכים	
8	קרקע תפוסה או חקלאית	
155		סה"כ

בצור-באהר פועלים 91 עסקים קטנים ומשרדים ששטחם עד 150 מ"ר ועוד שלושה ששטחם מעל ל-150 מ"ר. סוגי העסקים הם חנויות מכולת, ירקנים, חברת מוניות, מאפיות, חנויות הלבשה ונעליים, חנות לצידוד משרדי, חנות למכשירי חשמל ועוד. במרבית העסקים עובדים עד שלושה עובדים.³³

³² The Applied Research Institute — Jerusalem, *Sur Bahir & Umm Tuba Town Profile* (2012), pp. 7-10. http://vprofile.arij.org/jerusalem/pdfs/vprofile/Sur%20Bahir_Umm%20Tuba_EN.pdf
³³ ראו נתוני השנתון הסטטיסטי לירושלים 2013: <http://www.jiis.org.il/?cmd=statistic.467>

על פי נתוני מכון אריגי (ARIJ) יש בשכונה 50 חנויות מכולת, שבע מאפיות, שלוש משחטות, 15 ירקנים, 10 תחנות-שירות ו-21 עסקים של בעלי-מלאכה כמו נפחים ונגרים. כמו כן מייצרים בשכונה שמן זית ויש בה 121 דונם של עצי זית.³⁴

מלונאות ותיירות

בשכונה אין בתי-מלון או אכסניות, אך התושבים מצדדים בעידוד התיירות ובהקמת עסקים קטנים שישרתו את ענף התיירות. יש גם מי שתומכים בהקמת אכסניות קטנות בכפר.

זיקות כלכליות

כיום הזיקות הכלכליות של צור-באהר הן בראש ובראשונה למערב-ירושלים. רוב התושבים עובדים במערב העיר ורק חלק מן הקשרים העסקיים מתנהלים עם מזרח העיר. בעבר היו לצור-באהר זיקות חזקות לבית-לחם, אך המצב הגיאופוליטי וגדר ההפרדה ניתקו את מרבית הקשרים הללו.

The Applied Research Institute — Jerusalem, *Sur Bahir & Umm Tuba Town Profile* (2012), p. 8-9. ³⁴
http://vprofile.arij.org/jerusalem/pdfs/vprofile/Sur%20Bahir_Umm%20Tuba_EN.pdf

8. בעיות וצרכים

הבעיות המרכזיות בשכונה³⁵

1. **כבישים** – מערכת הכבישים בכפר רעועה מבחינת תשתית, מדרכות וציפוי. אין מדרכות, אין אזורי חניה מוסדרים ואין מערכת ניקוז. לא נסללים כבישים חדשים בהתאם לתכנית המתאר. קיימים שני כבישים: 13 ו-18 שאושרו והם לקראת ביצוע. סללו כביש לתת-השכונה אל-משאהד, אך יש צורך בביצוע כבישים נוספים והרחבת כבישים צרים. רבים מצביעים על נושא זה כבעיה מרכזית בשכונה. כבישים רבים שתוכננו בתכנית המתאר לא ניתנים לסלילה מאחר ובתים נבנו על התוואי שלהם.
2. **מצוקת-דיור** – בכפר יש בעיה של מצוקת-דיור וצפיפות. העירייה אישרה תכנית להקמת 400 יח"ד בבנייה רוויה, אך ביצועה נעצר בשל בעיות הקשורות במכרז ובשל חששם של התושבים ממסירת העבודה לקבלן חיצוני. בעת כתיבת מחקר זה מכינים לשכונה תכנית-מתאר חדשה שתקצה שטחים חדשים לבנייה, אך ייתכן מאוד שגם תכנית זו לא תיושם. הבעיות בשכונה נוגעות להיתרי בנייה, להגדלת אחוזי בנייה בשכונה ולהפשרת שטחים רבים יותר לבנייה. לצעירים בשכונה אין היכן לגור ורבים גרים בדירות שכורות או נאלצים לצאת אל מחוץ לשכונה.
3. **תחבורה** – אין קווי תחבורה עירונית שמקשרים את צור-באהר אל מערב העיר. כדי להתחבר למערכת-תחבורה זו יש להגיע לרמת-רחל או לארמון הנציב. מערכת האוטובוסים של מזרח-ירושלים לא שולבה במסגרת 'כרטיס הרב-קו החכם' שמאפשר כמה נסיעות בכרטיס אחד – גם באוטובוסים של אגד וגם ברכבת הקלה במסגרת זמן של 90 דקות.³⁶ קו 3 שפועל בשכונה לא מגיע לחלקים הדרומיים שלה ובשל כך אין לתושבים רבים נגישות לתחבורה ציבורית.
4. **ביוב** – רק לשליש מבתי הכפר, בעיקר בחלק הצפוני שלו, יש מערכת ביוב מסודרת. החסם לחיבור יתר חלקי השכונה למערכת הוא עלויות היטל החיבור ודרישות 'הגיוחן' לסכומים גבוהים לפי גודל השטח הבנוי ושטח המגרש (ממוצע של

³⁵ למידע נוסף על בעיות מרכזיות בצור-באהר ראו את 'כרטיס השכונה צור-באהר' בסקר השכונות הפלסטיניות בירושלים המזרחית שנערך על ידי ארגון 'במקום'. את הסקר ניתן לראות באתר הארגון:

<http://bimkom.org/>

³⁶ ראו: מ. הורודניצ'אנו, 'ערב-קו, זמן ירושלים', 17.8.2012.

20,000 ש"ח (למשפחה). התושבים מסרבים לשלם סכומים אלה והנושא נדון בבית המשפט.³⁷ תושבים רבים שילמו את הסכום הנדרש אך עדיין לא חוברו כי חברת הגיחון לא מוכנה לבצע את העבודה עד שכולם ישלמו.

5. **השלכות גזר הביטחון** – תוואי הגדר עורר בעיה של הפרדה בין הכפר לבין חלק מקרקעותיו והתפתח מצב מורכב ובעייתי באזורים דיר אל-עמוד ואל-מונטאר, שהמצב המשפטי בהם ומעמד תושביהם אינו ברור מחמת מיקומם מחוץ לגבול המוניציפאלי, אך בצד הירושלמי של הגדר.

התושבים באזור זה אינם מקבלים שירותים מהעירייה, אין פינוי של פסולת מוצקה ואין אספקת מים מחברת 'הגיחון'. אין כבישים ברמה סבירה ואין מדרכות ותאורה. באזור נרשמת בנייה מסיבית ללא פיקוח, הכוללת בניינים בני 10 קומות ומעלה. מדובר בעשרות מבנים ומאות דירות שרובן עדיין לא מאוכלסות. תושבי מזרח-ירושלים רואים בבנייה זו הזדמנות טובה לרכוש דירה בירושלים במחיר שווה לכל נפש, והביקוש לדירות אלו הוא רב. הרשות הפלסטינית היא האחראית למתן אישורי הבנייה בשטח זה, אך אין פיקוח של ממש על טיב הבנייה, על תקני החניה וכד'.

מעמדה המיוחד של אזור ואדי חומוס עורר סוגיות שונות לגבי מצבם המשפטי של תושביה, חלקם תושבי-קבע. הנושא הגיע לבית המשפט ובשנת 2005 נפסק כי שירותי הביטוח הלאומי והבריאות יינתנו לתושבי ואדי חומוס שיש להם מעמד של תושבי-קבע, למרות שהשטח נמצא מעבר לגבול המוניציפלי.

נושא זה הוביל לעתירות נוספות לבית המשפט. עותר אחד, אחמד עטון, תושב ואדי חומוס ובעל מעמד של תושב-קבע, פנה לבג"ץ וביקש מעמד דומה גם לילדיו, אך עתירתו נדחתה. עותר אחר, ריאד חמאדה, אף הוא תושב השכונה במעמד של תושב-קבע, הגיש בקשה לאיחוד משפחות עם אשתו, שהיא תושבת ירדן, ועתירתו התקבלה.³⁸

³⁷ ראו כתבה בנושא ביחד החדשות' מהדורת ירושלים:

<http://www.youtube.com/watch?v=PBq1RKxqJ7I&feature=youtu.be>

³⁸ ראו על כך: מ. גרינברג, 'התסבוכת המשפטית של תושבי ואדי חומוס', *NRG*, 11.3.2009:

<http://www.nrg.co.il/online/54/ART1/864/529.html/>

אזור ואדי חומוס

ניתן לציין בהקשר זה מאבק נוסף שהובילו התושבים אשר עסק בתכנית כביש הטבעת המזרחי. התושבים התנגדו לתכנית וטענו בין השאר שהכביש יחלק את צור-באהר לשניים וחלוקה כזאת תכביד על מרקם החיים של התושבים. נמתחה גם ביקורת על שהחיבור המוצע בין שני האזורים שמשני עברי הכביש הוא מסוכן ואינו תקני. כמו כן נטען שבקטע הדרומי של התוואי הראשי אין כניסה ישירה לצור-באהר ולאום-ליסון.³⁹

בכתב ההתנגדות שהוגש בסיוע עמותת 'במקום' נכתב גם כי 'תוואי הכביש והשטחים המתוכננים לטיפול נופי בשוליו יגרמו להריסה נרחבת של מטעי זיתים מניבים (חלקם בני מאות שנים) לכל אורך ואדי זיתון וסביבותיו... [וכי] מטעים אלה הם מקור פרנסה חשוב לתושבי השכונה'. כמו כן מתח כתב ההתנגדות ביקורת על העובדה שתכנית הכביש אינה מציעה כל פיצוי לתושבי הכפר, ששטחים נרחבים

³⁹ ראו בנושא תכנית התנגדות שהגיש ארגון עדאלה: התנגדות לתוכנית מתאר מקומית מס' 1/4585 (כביש הטבעת המזרחי – קטע מרכזי):

http://www.google.co.il/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=2&ved=0CDQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.adalah.org%2Fnewsletter%2Feng%2Fmar08%2Fobjection_ring_road%2520%2520final.doc&ei=Dw3HUIX_LpDMswaQuoCYBQ&usg=AFQjCNEhRagAzbf6D5AkBNIBeEzTwBI2PA&sig2=7AJrbq3gKv8o3VAB-IV37g

ממנו יופקעו לטובת הדרך.⁴⁰ בסוף שנות ה-90 עוררה גם התכנית להקמת שכונת הר-חומה התנגדות ומאבק מצד התושבים.

6. **חינוך** – יש מחסור בכיתות במוסדות חינוך עירוניים. נציגי המרכז הקהילתי בשכונה מעריכים כי מדובר במחסור של כ-30 כיתות.

7. **תברואה** – פינוי האשפה בצור-באהר ובאום-טובא הוא נושא בעייתי. במאי 2010 עתרה האגודה לזכויות האזרח בשם תושבי השכונה לבית המשפט המנהלי בירושלים וטענה כי הזנחה ממושכת של העירייה יצרה תנאי תברואה גרועים ומפגעים סביבתיים ובריאותיים. בעקבות העתירה חל שיפור מסוים בשירותי התברואה הניתנים לשכונה, אך נותרו עדיין 19 רחובות אשר העירייה אינה מפנה מהם אשפה, כי הם צרים לטענתה למעבר כלי הרכב לאיסוף אשפה. בפברואר 2011 קבע בית המשפט כי על העירייה להפעיל מיד פתרון זמני לפינוי האשפה מרחובות אלה, תחילה באמצעות שקיות אשפה שיחולקו למשפחות, ותוך ארבעה חודשים ליישם פתרון מלא וקבוע לטווח הארוך.⁴¹ לטענת התושבים העירייה לא מילאה את דרישות בית המשפט.

אשפה בצור-באהר

⁴⁰ כתב התנגדות: תכניות 4585 א-ה', כביש הטבעת המזרחי, ירושלים:
<http://bimkom.org/wp-content/uploads/%D7%94%D7%AA%D7%A0%D7%92%D7%93%D7%95%D7%AA-2003-%D7%A1%D7%95%D7%A4%D7%99.pdf>
⁴¹ ראו על כך באתר האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=2567>

נציגי המרכז הקהילתי בצור-באהר, אום-טובא ואום-ליסון טוענים שפינוי האשפה נעשה בהיקף של פעמיים בשבוע וכל סבב הוא שעתיים בלבד ולכן פינוי האשפה נעשה בעיקר בציר הראשי ולא מקיף את כל חלקי הכפר. כמו כן פינוי האשפה לא מגיע לאזורים דיר אל-עמוד ואל-מונטאר.

8. **גנים ציבוריים ופנאי** – אין בשכונה גן ציבורי ואין מקומות לפנאי ותרבות. הועלתה הצעה להקים קרן לרכישת קרקע לצורכי-ציבור.

9. **רווחה ובריאות** – אין בשכונה לשכת רווחה והתושבים פונים ללשכת הרווחה שנמצאת מצפון לעיר העתיקה וסובלת מעומס כבד. כמו כן יש טיפת-חלב זמנית בבניין שכור ויש לזרז הקמת מבנה-קבע שיספק מענה קבוע ויציב.

9. תמונות

צור-באהר אז והיום